

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie

Bohumil Bydžovský

Vzpomínka na dra Jaroslava Jeništu

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, Vol. 3 (1958), No. 3, 366

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/137107>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 1958

Institute of Mathematics of the Academy of Sciences of the Czech Republic provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This paper has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://project.dml.cz>

VZPOMÍNKA NA DRA JAROSLAVA JENIŠTU

V posledním dni minulého roku uplynulo třicet let od smrti dra Jaroslava Jeništy, ministerského rady v bývalém ministerstvu školství a národní osvěty. Dr Jeništa se osvědčil nejprve jako vynikající středoškolský učitel matematiky a fyziky — naposled na Akademickém gymnasiu v Praze — od roku 1919 zastával s úspěchem odpovědné místo přednosta pedagogického odboru ministerstva, kde uplatňoval pokrokové tendence při chystané reformě střední školy. Dr Jeništa byl dobrý popularisátor fyzikálních teorií a je ještě mnoho těch, kdož si vzpomínají na dobré učebnice fyziky, jichž jedním z autorů byl dr. Jeništa. Zemřel v 49. roce svého věku — nebylo mu dopřáno, aby plně využil ve prospěch školy svých vynikajících schopností.

Akademik B. Bydžovský

K OSMDESÁTÝM NAROZENINÁM ARNOŠTA DITTRICHA

Dne 23. července 1878 se v Dubé v Čechách narodil PhDr Arnošt Dittrich, profesor (dříve přírodovědecké fakulty) University Karlovy, významný český astronom. Jeho dílo i životní osudy by zasloužily monografie; v krátkém referátu lze se zmínit jen letmo o jeho práci. Odměnou za ni je uznání i v cizině: byl jmenován členem švédské *Samfundets for astronomisk historie forskning* a dalších dvou zahraničních společností a k osmdesátým narozeninám mu jeho přátelé v Holandsku vydali v říjnu 1957 jeho poslední monografii *Das Kreuzigungsdatum Jesu von Nazareth* (Leiden, Holandsko). V této práci, na níž pracoval řadu let, zdařilo se mu na podkladě údajů o zatmění tzv. nicejském stanovit datum smrti Kristovy na den 14. nisanu (18. března) roku 29 z podmínky, že první nisan určuje nové světlo Mésíce.

Všechny publikace Arnošta Dittricha souvisí s relativistickou fyzikou, na níž aplikuje poznatky astronomické; je relativistou svým založením. Zabýval se tématy, jak použít neeukleidovské geometrie v astronomii o několik let dříve, než vystoupil Einstein se speciální teorií relativity; vypracoval svou relativistickou teorii gravitace, až došel k tematům o zemském magnetismu. Vystoupení Einsteinovo znamenalo pro Dittricha oporu jednak v práci samé, jednak proti odpůrcům, kteří uvěřili teoriím Dittrichovým až poté, když učení Einsteinovo bylo všeobecně známo. Později uvědomění, že sama teorie relativnosti nestačí k vysvětlení celého kosmického dění, vedlo jej k pokusům o aplikaci kvantové mechaniky v astronomii a přivedlo jej k zájmu o historii a prehistorii astronomie.

K práci v oboru kosmické fyziky mu přispěla znamenitá znalost matematiky. Rád vzpomíná, jak po přednesu seminární práce o principu d'Alembertově, který vyložil ve všeobecných souřadnicích bez použití vazeb, vyzval jej profesor Strouhal, aby se habilitoval pro matematiku, a obstaral mu stipendium, za něž po skončení studií v Praze mohl odejít na studium do Vídně. Jeho doktorská práce „O centrifugálních jevech elektromagnetických“ (1901, netištěná) je pařna v duchu relativistiky. Studie podobného zaměření se objevily až později, kdy fyzikové hledali optické a elektromagnetické analogie kyvadlového pokusu Foucaultova.

První tištěná vědecká práce Dittrichova „Jak volit vazby a síly, aby soustava jimi daná se dala realizovat“ (1902) byla uveřejněna v Časopise českých matematiků a fyziků. Práce používá relativistiky dlouho před Einsteinem, jak svědčí myšlenka v ní naznačená, že rovnice úplné soustavy lze napsat v symbolech vektorového počtu, jinak že by poloha a orientace v prostoru měly vliv na pohyb soustavy. Novou myšlenku přináší jeho další práce z r. 1904 „O lineární závislosti kapilárního napětí na teplotě“. Zde ukazuje, že klasická termodynamika není posledním slovem v problémech toho druhu. Když byla uveřejněna první práce Einsteinova, vydává Dittrich práci výslovně relativistickou, „Rovnice Maxwellovy o prostoru Lobačevského“ (ČMF, 1910—1911). Uvažuje zde o souvislosti Maxwellových rovnic s prvkem prostorovým; po způsobu Einsteinově přináší Maxwellovy rovnice do Lobačevského prostoru.

První práce, kterou uveřejnil za hranicemi bývalého Rakousko-Uherska, *Zur Frage nach der Geometrie der Lichtstrahlen und starren Körper*, vyšla v *Oswald's Annalen der Naturwissenschaften* r. 1910. V ní jedná o geometrii jako základní přírodní vědě. Tato myšlenka byla později zpracována Poincaréem a Einsteinem. Proti Dittrichovi vy-